

ХАРАКТЕРИСТИКА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

CHARACTERISTICS OF THE STATE POLICY OF UKRAINE REGARDING THE ENSURE AND IMPLEMENTATION OF HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS IN THE SPHERE OF NATIONAL SECURITY

Чижов Д.А., к.ю.н.,
доцент кафедри конституційного права та прав людини
Національна академія внутрішніх справ,
науковий співробітник

Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України

У статті було охарактеризовано державну політику України щодо забезпечення та реалізації прав і свобод людини у сфері національної безпеки. Було визначено, що забезпечення та реалізація прав і свобод людини у сфері національної безпеки наразі є найважливішим завданням держави. Враховуючи обмежений обсяг дослідження, було констатовано неможливість охарактеризувати державну політику України щодо забезпечення та реалізації прав і свобод людини у сфері національної безпеки в цілому, тому було обрано такий напрямок державної політики як законодавчий процес щодо забезпечення та реалізації прав і свобод людини у сфері національної безпеки в умовах повномасштабної війни росії проти України. За основні напрямки було визначено законодавчий процес у кримінально-правовій та кримінальній процесуальній сферах. У роботі визначено, що з початком повномасштабної війни законодавцем було введено нові складі кримінальних правопорушень до Кримінального кодексу України у зв'язку із необхідністю захисту прав особи у сфері національної безпеки: колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору, несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України, перетинання державного кордону України з терористичною метою та багатьох інших. Хоча в якості безпосереднього об'єкту вказаних злочинів визначено національну безпеку, на наш погляд, вони також стосуються прав та свобод особи у сфері національної безпеки. У статті також було розглянуто зміни до Кримінального процесуального кодексу України. Наприкінці доходимо висновку, що правове поле забезпечення прав та свобод людини у сфері національної безпеки торкається рівною мірою конституційного, кримінального, кримінального процесуального законодавства, а також інших галузей. Пропонується приєднатися до точки зору вчених щодо винесення на обговорення постановку питання про виокремлення як галузі права – права національної безпеки.

Ключові слова: державна політика, національна безпека, права та свободи, безпека людини, законодавчий процес.

The article described the state policy of Ukraine regarding the provision and realization of human rights and freedoms in the sphere of national security. It was determined that ensuring and implementing human rights and freedoms in the field of national security is currently the most important task of the state. Taking into account the limited scope of the research, it was found impossible to characterize the state policy of Ukraine regarding the provision and implementation of human rights and freedoms in the field of national security as a whole, therefore such a direction of state policy was chosen as the legislative process regarding the provision and implementation of human rights and freedoms in the field of national security in conditions of a full-scale war between Russia and Ukraine. The legislative process in the criminal law and criminal procedural spheres was defined as the main directions. The work determined that with the beginning of a full-scale war, the legislator introduced new categories of criminal offenses to the Criminal Code of Ukraine in connection with the need to protect the rights of individuals in the field of national security: collaborative activities, assistance to the aggressor state, unauthorized dissemination of information about the transfer and transfer of weapons, weapons and military supplies to Ukraine, movement, transfer or placement of the Armed Forces of Ukraine, crossing the state border of Ukraine with terrorist purposes and many others. Although national security is defined as the direct object of these crimes, in our opinion, they also concern the rights and freedoms of a person in the field of national security. The article also discussed changes to the Criminal Procedure Code of Ukraine. In the end, we come to the conclusion that the legal field of ensuring human rights and freedoms in the field of national security affects equally constitutional, criminal, criminal procedural legislation, as well as other areas. It is proposed to join the point of view of the scientists regarding bringing up for discussion the issue of distinguishing the field of law – the law of national security.

Key words: state policy, national security, rights and freedoms, human security, legislative process.

Постановка проблеми. У ст. 3 Конституції України закріплено, що найвищою соціальною цінністю визнано людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Безпека людини поза всяким сумнівом розуміє під собою також і забезпечення національної безпеки держави. Визнавши найвищою соціальною цінністю людину і її безпеку, від держави вимагається впровадження заходів щодо їх захисту. Зокрема, мова йде про здійснення державної політики в сфері забезпечення та реалізації прав і свобод людини. Після 24 лютого 2022 р. не стоїть питання про те, яка сфера прав та свобод людини потребує найбільшого захисту. На наше переконання, це сфера національної безпеки. Отже, забезпечення та реалізація прав і свобод людини у сфері національної безпеки наразі є найважливішим завданням держави. З урахуванням нових викликів, що постали перед нашою державою у зв'язку із початком повномасштабної війни, вбачається, що раніше проведені наукові, статистичні та інші дослідження певним чином втратили актуальність і потребують нового

наукового пошуку. Означена тематика була затребуваною і під час триваючого збройного конфлікту на Сході країни. Але наразі її актуальність значно підвищено, що обґрунтовується великою кількістю нормативних актів, що були прийняті в період з 24 лютого 2022 р. по теперішній час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати аналізу свідчать, що здебільшого дослідження стосувалися державної політики України щодо забезпечення та реалізації прав і свобод людини у сфері національної безпеки, були проведені до початку повномасштабної війни і, як наслідок, не врахували тих викликів, які зараз постали перед державою та її політикою в сфері національної безпеки. Так, зазначимо про роботу В. Копанчука «Державна політика у сфері національної безпеки та охорони громадського порядку», в якій розроблено теоретико-методологічні засади державно-управлінського аналізу сутності та особливостей формування і реалізації державної політики у сфері національної безпеки та охорони громадського порядку України [1]. І. Доронін у своїй

роботі сформував теоретико-правові основи національної безпеки України, а також визначив закономірності її розвитку в інформаційну епоху. Автором були підготовлені пропозиції щодо шляхів вирішення актуальних проблем і розвитку національного законодавства у цій сфері. У роботі було визначено загальні підходи до розуміння національної безпеки і виділено особливості розгляду цієї проблематики у гуманітарних науках. Автором були досліджені передумови виникнення та концептуалізації національної безпеки в умовах здобуття Україною незалежності. Ця робота є унікальною, оскільки автор вперше сформулював теоретико-правові основи національної безпеки України в контексті інформаційної епохи. Вона також пропонує нові підходи до розв'язання актуальних проблем і розвитку законодавства з питань національної безпеки. Результати цієї роботи можуть мати важливе значення для подальшого розвитку та вдосконалення системи національної безпеки України [2]. С. Мельник розглянув адміністративно-правові засади організації і функціонування суб'єктів військового управління у системі забезпечення національної безпеки та оборони України. В роботі автор охарактеризував військове управління як соціально-правове явище, обґрунтував його сутність, принципи та функції; встановив компетенцію суб'єктів військового управління України в секторі національної безпеки і забезпечення обороноздатності; з урахуванням політичних тенденцій зближення України з Північноатлантичним альянсом та європейською спільнотою, навів розгорнуту характеристику та виявити особливості співпраці суб'єктів військового управління України з НАТО та Європейським Союзом у контексті реформи системи забезпечення національної безпеки і оборони, що триває тощо [3]. Ґрунтовне монографічне дослідження державної політики забезпечення національної безпеки України здійснив колектив авторів М. Криштанович, Я. Пушак, М. Флейчук, В. Франчук [4]. С. Дроботов проаналізував конституційно-правове забезпечення національної безпеки в Україні [5]. Окремо зауважимо проведений групою експертів аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України [6]. Проведені наукові пошуки літератури відповідної спрямованості свідчать, що всі вони були проведені до початку повномасштабної війни і, відповідно, не враховують сучасні виклики і загрози щодо забезпечення та реалізації прав і свобод людини у сфері національної безпеки.

На підставі викладеного, метою статті є характеристика державної політики України щодо забезпечення та реалізації прав і свобод людини у сфері національної безпеки в умовах повномасштабної війни росії проти України.

Виклад основного матеріалу. Перш за все пропонуємо розпочати з основних дефініцій. Так, національна безпека України – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз (п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України») [7]. В свою чергу, національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян (п. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України»). Наведені законодавчі положення свідчать про те, що забезпечення національної безпеки має відбуватися з урахуванням національних інтересів України, де людина займає найперше місце.

Враховуючи обмежений обсяг дослідження, не вбачаємо за можливе дослідити всі напрямки державної політики України щодо забезпечення та реалізації прав і свобод людини у сфері національної безпеки. Тому нами обрано такий напрямок державної політики як законодавчий про-

цес щодо забезпечення та реалізації прав і свобод людини у сфері національної безпеки в умовах повномасштабної війни росії проти України.

Відповідно до науковців, безпека особи визначається як захищеність людини від загроз, які можуть посягнути на її особисті інтереси і потреби. Це охоплює захист життя, здоров'я та гідності кожної людини, а також її конституційних прав і свобод. Безпека особи також передбачає повне забезпечення свободи совісті та політичних переконань. Це визначення підкреслює важливість захисту та забезпечення прав та свобод кожної людини. Безпека особи є невід'ємною складовою національної безпеки і вимагає створення умов, де людина може жити, розвиватися і виражати свою індивідуальність без обмежень та загроз.

У сучасних умовах особливу небезпеку становлять злочини проти особи, пов'язані, в свою чергу, з громадською безпекою і її найважливішою складовою – охороною громадського порядку. Ця небезпека містить у собі такі складові, як замовні вбивства, залякування, поєднане з насильством; використання різних видів зброї й вибухових пристроїв під час здійснення злочинних дій; викрадення людей з метою вимагання; вчинення злочинів на міжнаціональному ґрунті проти конкретних осіб чи груп [1, с. 32].

Погоджуючись із наведеним, слід додати, що з початком повномасштабної війни законодавцем було введено нові склади кримінальних правопорушень до Кримінального кодексу України (далі – КК України) у зв'язку із необхідністю захисту прав особи у сфері національної безпеки. Так, КК України доповнено такими складами кримінальних правопорушень як колабораційна діяльність (ст. 111-1), пособництво державі-агресору (ст. 111-2), несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2), перетинання державного кордону України з терористичною метою (ст. 258-6) та багато інших. Хоча в якості безпосереднього об'єкту вказаних злочинів визначено національну безпеку, на наш погляд, вони також стосуються прав та свобод особи у сфері національної безпеки. Ми виходимо з того, що без захисту національної безпеки навряд чи можна вважати захищеними права та інтереси громадян. До прикладу щодо питання затребуваності внесення вказаних змін до КК України, наведемо статистичні дані за неповний рік чинності норми щодо закріплення колабораційної діяльності в якості кримінального правопорушення. Зокрема, за даними станом на листопад 2022 р. всього органами досудового розслідування було зафіксовано 19018 злочинів проти національної безпеки. З них 1876 – 3483 – колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК України); 310 – пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України) [8].

Далі пропонуємо звернутися до обґрунтування необхідності прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 р. [9]. Проект Закону вказує, що колабораціонізм є небезпечним явищем, яке підриває національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності, конституційному ладу та іншим національним інтересам України. З цим пов'язана необхідність встановлення законом відповідальності за колабораціонізм. Додатково, проект Закону вказує, що врегулювання післяконфліктної ситуації неможливе без відновлення справедливості та обмеження певних прав осіб, які брали участь у колаборації. Ці питання можуть бути вирішені лише шляхом прийняття відповідного закону. Такий підхід свідчить про необхідність захисту державних інтер-

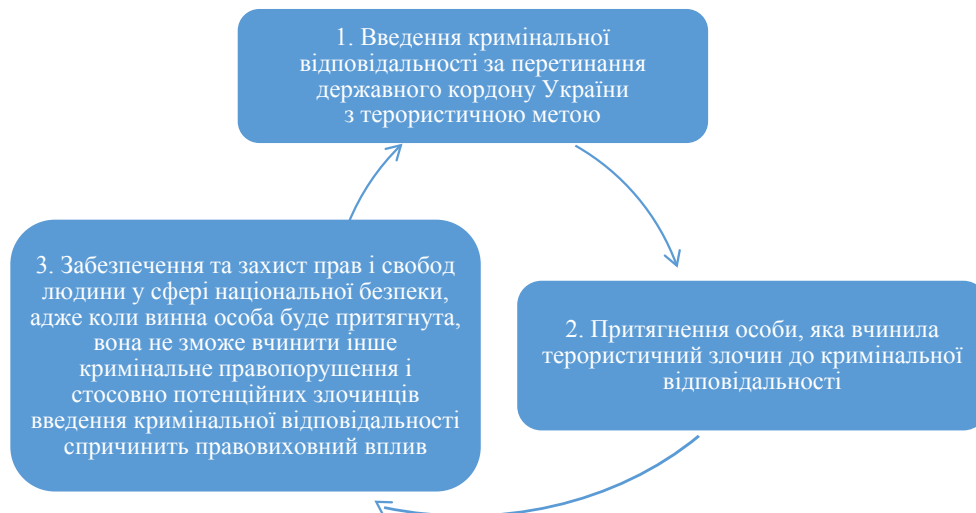

Рис. 1. Послідовність зв'язку введення кримінальної відповідальності за злочин, передбачений в ст. 258-6 КК України та захистом прав осіб у сфері національної безпеки

Джерело: сформовано автором

есів та встановлення правової відповідальності за колабораціонізм. Це допоможе зберегти національну безпеку та сприятиме врегулюванню післяконфліктної ситуації на справедливих засадах [10].

Не менш важливим буде зазначити про закріплення у КК України такого складу кримінального правопорушення як перетинання державного кордону України з терористичною метою, передбаченого ст. 258-6. У проекті Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом» вказувалося, що він містить положення, що стосуються зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, а також прав та свобод, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. Прийняття вказаного проекту надасть змогу виконати Україні її міжнародно-правові зобов'язання та підвищити ефективність боротьби з тероризмом [11]. На підставі викладеного, доходимо висновку, що вказані проекти Законів, якими було введено кримінальну відповідальність за діяння, вчинення яких обумовлено початком повномасштабної війни, мають на меті забезпечити невідворотність кримінальної відповідальності осіб, які обвинувачені у вчиненні вказаних складів кримінальних правопорушень. Водночас, кожен із наведених вище проектів Законів має і іншу мету – забезпечення та захист прав і свобод людини у сфері національної безпеки. В якості обґрунтування висунутої тези пропонуємо зобразити це на прикладі зв'язку введення кримінальної відповідальності за злочин, передбачений в ст. 258-6 КК України та захистом прав осіб у сфері національної безпеки в такій послідовності (рис. 1).

Продовжуючи дослідження, пропонуємо звернутися до іншої галузі права та законодавства – кримінальної процесуальної. Так, з початку повномасштабної війни до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) було внесено більше ніж 20 змін. Значна частина з них полягає в унормуванні здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Було змінено назву Розділ IX-1 КПК України і визначено його наступним чином: «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерорис-

тичної операції чи заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України» (Законом України від 15.03.2022 р.) [12] та інші зміни.

Звернення до наукових праць дозволяє визначити цікаву особливість внесених до КПК України змін під час воєнного стану – закріплення діджитал інструментів здійснення кримінального провадження. До прикладу, вчені визначають наступні: можливість виготовлення слідчим, прокурором постанови в електронній формі з використанням кваліфікованого електронного підпису службової особи, яка прийняла відповідне процесуальне рішення, або створення з використанням Інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування (ч. 6 ст. 110 КПК України); надання слідчому, прокурору повноваження під час проведення обшуку долати системи логічного захисту, якщо особа, присутня при обшуку, відмовляється зняти (деактивувати) систему логічного захисту або обшук здійснюється за відсутності осіб (ч. 6 ст. 236 КПК України); надання слідчому, прокурору повноваження під час проведення обшуку здійснювати пошук, виявлення та фіксацію комп'ютерних даних, що містяться в комп'ютерних системах або їх частинах, мобільних терміналах систем зв'язку тощо (ч. 6 ст. 236 КПК України); закріплення можливості дистанційної участі захисника у проведенні процесуальної дії (ч. 12 ст. 615 КПК України) та багато інших змін [13, с. 375–376].

Враховуючи викладене, можемо констатувати, що правове поле забезпечення прав та свобод людини у сфері національної безпеки рівною мірою пов'язано зі сферою конституційного, кримінального, кримінального процесуального законодавства, а також інших галузей права. Тому в науці висловлена пропозиція про виокремлення окремої галузі права – права національної безпеки, одночасно із визначенням конкретних напрямів досліджень у такій сфері [14, с. 51].

Інші вчені приєднуються до вказаної пропозиції і вважають її цілком прийнятною, з огляду на низку факторів. Зокрема, беззаперечною є та обставина, що у сфері національної безпеки та оборони існує цілісна система відносин. Вона може бути охарактеризована як особлива. Особливість впливає із таких властивостей цієї системи: автономність, відносна самостійність, здатність до виокремлення [2, с. 53]. Вбачається, що слід приєднатися до вказаної позиції, адже, проведене дослідження і наведені

точки зору ілюструють самостійність окресленої системи правовідносин і необхідність її виокремлення.

Висновки. У статті було охарактеризовано державну політику України щодо забезпечення та реалізації прав і свобод людини у сфері національної безпеки. Нами було обрано конкретний напрямок державної політики, зокрема, законодавчий процес щодо забезпечення та реалізації прав і свобод людини у сфері національної безпеки в умовах повномасштабної війни росії проти України, зокрема, такі галузі як кримінально-правова та кримінальна процесуальна. В роботі визначено, що з початком повномасштабної війни законодавцем було введено нові складі кримінальних правопорушень до КК України у зв'язку із необхідністю захисту прав особи у сфері національної безпеки: колабораційна діяльність, пособництво державі-агресору, несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України, перетинання державного кордону України з терористичною метою

та багато інших. Було обгрунтовано тезу про те, що хоча в якості безпосереднього об'єкту вказаних злочинів визначено національну безпеку, вони також стосуються прав та свобод особи у сфері національної безпеки. У роботі нами висловлюється власна точка зору щодо послідовності зв'язку введення кримінальної відповідальності за злочин, передбачений в ст. 258-6 КК України та захистом прав осіб у сфері національної безпеки у вигляді такого ланцюга логічних умовиводів. У статті також було розглянуто зміни до КПК України, які було викликано саме початком повномасштабного вторгнення і введенням воєнного стану. Зокрема, такі зміни як можливість дистанційної участі захисника у проведєнні процесуальної дії задля забезпечення прав особи у кримінальному провадженні; надання слідчому, прокурору повноваження під час проведення обшуку долати системи логічного захисту (особливо це стосується такого складу злочину як колабораційна діяльність або пособництво державі-агресору, коли основні докази містяться в комп'ютерах або інших пристроях).

ЛІТЕРАТУРА

1. Копанчук В.О. Державна політика у сфері національної безпеки та охорони громадського порядку : дис. ... д.ю.н. Харків, 2020. 375 с.
2. Доронін І.М. Національна безпека України в інформаційну епоху: теоретико-правове дослідження : дис. ... д.ю.н. Київ, 2020. 539 с.
3. Мельник С.М. Адміністративно-правові засади організації і функціонування суб'єктів військового управління у системі забезпечення національної безпеки та оборони України : дис. ... д.ю.н. Харків, 462 с.
4. Державна політика забезпечення національної безпеки України: основні напрямки та особливості здійснення : монографія / Криштанович М.Ф., Пушак Я.Я., Флейчук М.І., Франчук В.І. Львів : Сполом, 2020. 418 с.
5. Дроботов С.А. Конституційно-правове забезпечення національної безпеки в Україні. *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*. 2020. № 2 (12). С. 24–29. doi: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2020.210858>
6. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України: Київ, 2015. 40 с. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2018/02/Analiz-polityky-NB-pravl-final.pdf>
7. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Стор. 51. С. 1903.
8. Статистика війни: 48 195 воєнних злочинів вчинено в період вторгнення рф, вбито 437 дітей. URL: <https://armyinform.com.ua/2022/11/20/statystyka-vijny-48-195-voennyh-zlochyny-vchyneno-v-period-vtorgnennya-rf-vbyto-437-ditej/> (дата звернення 15.05.2023).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. *Голос України*. 2022. № 56.
10. Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/559222> (дата звернення 15.05.2023).
11. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Додаткового протоколу до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму, а також до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення боротьби з тероризмом». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1514846> (дата звернення 15.05.2023).
12. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо порядку скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період або його зміни з інших підстав : Закон України від 15.03.2022 № 2125-IX. *Голос України*. 2022. № 62.
13. Демура М.І. До питання про цифрову трансформацію кримінального провадження в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ДДУВС*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 374–381. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-6-374-381
14. Пилипчук В. Проблема та періодизація досліджень новітньої історії держави і права України. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 4 (79). С. 49–58.